

- Simpson, C. (1996): Elizabeth Noelle-Neumann's "Spiral of Silence" and the Historical Context of Communication Theory. *Journal of Communication*, Vol. 46, No. 3.
- Splichal, S. (1999): *Public Opinion: Developments and Controversies in the Twentieth Century*. Boston: Rowman & Littlefield.
- Stojić, Lj. (1970): *Nezavisnost individualnog suđenja od društvenog pritiska u prirodnim i veštačkim uslovima*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Turner, J. and N. Sparrow (1997): Hearing the Silence: The Spiral of Silence, Parties and Media. *Media, Culture and Society*, No. 1.

BELEŠKA O AUTORKI

Ljiljana J. Baćević radila je u Centru za politikološka istraživanja i javno mnjenje Instituta društvenih nauka od 1963. do 2005. godine. Od 1998. do 2005. bila je upravnica Centra. Bavila se istraživanjima javnog mnjenja, medija i političkog komuniciranja i političkim konsaltingom.

Zoran Pavlović

SVETSKO JAVNO MNJENJE – KONCEPT I EMPIRIJSKA PROVERA*

*„Ja nisam građanin sveta;
ja sam Havajčanin (ili Nemač ili Škot);
čovjek sa planete zemlje nema kulturnu istoriju,
a budući da je ja imam, moram biti nešto“*
(Herbig&Miller, 1986: 82).

Apstrakt. Predmet rada jeste empirijska analiza koncepta svetskog javnog mnjenja u značenju u kome ga definiše teorija globalnog mnjenja. Nakon kratkog prikaza shvatanja ovog koncepta u delima većeg broja autora i njegovog određenja u teoriji F. Rušana, empirijski su analizirane neke pretpostavke na kojima je teorija globalnog mnjenja zasnovana, posebno teza o stavovsko/vrednosnoj sličnosti specifične grupe ispitanika koja prevazilazi nacionalne i kulturne granice. Na osnovu podataka iz petog talasa Svetske studije vrednosti, analizirana je raširenost većeg broja vrednosnih orijentacija, odnosno stavovi prema određenim temama među građanima 28 zemalja širom sveta. Rezultati ukazuju na empirijsku utemeljenost nekih bazičnih pretpostavki teorije globalnog mnjenja, pre svega na homogenizujućim uticaj sličnosti sociodemografskih karakteristi-

* Ovaj rad je deo projekta "Demokratski modeli unapređivanja društvene kohezije, tolerancije, ljudskih prava i privrednog razvitka u političkim i institucionalnim procesima evropskih integracija Srbije" (149017) koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

ka, ali ukazuju i na neke njene slabosti. U završnom delu rada, diskutuju se značaj i implikacije dobijenih nalaza.

Ključne reči: javno mnjenje, svetsko javno mnjenje, teorija globalnog mnjenja, vrednosti, Svetska studija vrednosti.

Uvodna razmatranja: ka pojmu svetskog javnog mnjenja

Svetsko javno mnjenje¹ pojam je XX veka, ali, kako to veoma često u društvenim naukama biva, njegovi koreni sežu daleko u prošlost. Poput, recimo, pojma političke kulture i pojam svetskog javnog mnjenja jeste pojam kratkog postojanja, ali duge istorije. O formi međunarodnog javnog mnjenja bilo je govora još u staroj Grčkoj pod imenom *eunoia* - uopštenog osećaja odobravanja (Wight, 1978). Još je Ciceron govorio o tome da ne obraćati pažnju na to šta svet misli o nama jeste ne samo arogantno, već u potpunosti besramno. Kantov koncept svetske konfederacije je, na primer, podrazumevao regularan dijalog o tome kakvi oblici ponašanja između država jesu poželjni, pri čemu bi raznovrsnost država promovisala debatu, slobodu i suprotstavljavanje ratu. Otprilike u isto vreme Dž. Bentam naglašavao je kucijalnu važnost mnjenja civilizovane javnosti kao svojevrtnih moralnih sankcija (Hinsley, 1963), dok R. Kobden i Dž. Brajt insistiraju na ulozi trgovine i javnog mnjenja u povezivanju država (Hill, 1996). Međutim, diskusija o javnosti, po definiciji ključnoj odrednici mnjenja, ili eksplicitna priča o međunarodnom mnjenju čini se kao anahronizam pre pojave nacionalnih država krajem XVIII veka, budući da bi i sam pojam „sveta“ bio neadekvatan kada Afrika, Kina, Japan i sl. još nisu bile uključene u evropski baziran sistem država. U tom kontekstu moglo bi se reći da je „*Afrika stvorila čoveka, da su Semiti stvo-*

¹ Iako se može diskutovati o najadekvatnijem terminu za ovaj pojam, u ovom tekstu će pojmovi svetsko mnjenje, svetsko javno mnjenje i globalno mnjenje biti korišćeni kao sinonimi.

rili Boga, a da je Evropa stvorila svet ili tačnije pojam sveta ... ona je čak nametnula svoju formu tog pojma na to kako ga ljudi na drugim kontinentima shvataju“ (Mazrui, 1986: 23).

Mirovne konferencije u Hagu održane 1899. i 1907. g., zajedno sa kasnijim efektima Prvog svetskog rata predstavljaju, prema nekim stanovištima (Hill, 1996), prekretnicu u širenju priče o svetskom mnjenju. Iako je sve do 1939. g. konflikt od 1914-1918. g. bio opštepoznat kao Veliki rat (eng. *The Great War*), a ne Prvi *svetski* rat, od tog vremena nije bilo neuobičajeno čuti političare da govore o svetskom mnjenju ili međunarodnoj zajednici kao o nečemu što, ukoliko nije ograničavalo njihove akcije, može biti mobilisano protiv drugih. To je bilo vreme kada je zaživeo globalni sistem država i kada su još postojale nade da bi on mogao potrajati u skladu sa „unutrašnjom“ analogijom, pišući svoje zakone, izolujući one koji ne čine dobro i podstičući razvoj zajedničkog sistema vrednosti². Nakon završetka Hladnog rata i sloma komunizma, sve češće su se čuli glasovi o „novom svetskom poretku“, „kraju istorije“, „globalnoj vladavini“ i sl., dok je danas, u eri globalizacije, upotreba pojmova „međunarodno javno mnjenje“, „stav međunarodne zajednice“, „globalno mnjenje“, „svet“, „svetska zajednica“, „globalno selo“, „transnacionalne zajednice“ itd. – drugim rečima, sinonima pojma svetsko javno mnjenje – postala opšte mesto. Rezultat toga jeste raširena upotreba pojma i pre njegovog definisanja na odgovarajući način.

Širenju interesa za pojam svetskog mnjenja (i sve njegove sinonime) nemerljiv doprinos dala su empirijska istraživanja. Svega dve godine nakon Drugog svetskog rata (1947. g.) i nešto više od jedne decenije nakon

² Ovaj entuzijazam se najbolje ogleda u pravoj ekspanziji međunarodnih organizacija koje se pojavljuju neposredno nakon Drugog svetskog rata (NATO je osnovan 1949. g., UN 1945. g., MMF 1945. g., UNICEF 1946. g., UNESCO 1945. g., Međunarodni sud pravde 1945. g., Svetska zdravstvena organizacija 1948. g., Svetska banka 1944. g. itd.) ili formalnih dokumenata (npr. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima doneta je 1948. g.), za razliku od retkih i sporadičnih „međunarodnih“ organizacija pre tog vremena (npr. Međunarodna telekomunikaciona unija osnovana 1865. g., Međunarodna telegrafska unija 1874. g., Društvo naroda 1919. g.).

prvih istraživanja javnog mnjenja (1935. g.), osnovana je Svetska asocijacija za istraživanje javnog mnjenja (WAPOR), originalno zamišljena kao svetska profesionalna asocijacija sa ciljem širenja istraživanja javnog mnjenja na čitav svet (detaljnije o ovome videti u: Pavlović, 2007). Suštinska ideja bila je da se stvori svojevrsni svetski „demoskop“ koji bi za društvene nauke bio ono što je mikroskop za biologiju ili teleskop za astronomiju. Istraživanja u društvenim naukama bi na taj način mogla „po prvi put da posmatraju precizne razlike i sličnosti, kulturne i biološke procese, izražavanje emocija, znanja i postupaka svih živih ljudi ... to bi moglo da prevaziđe sadašnja ograničenja društvenih nauka koje posmatraju samo deo čovečanstva, što bi dovelo do potpunije i egzaktnije nauke o čoveku“ (Dodd, 1957, str. 183-184). Distribucija mnjenja o bilo kom svetskom pitanju mogla bi biti precizno i uvremenjeno utvrđena, što bi pomoglo procesu donošenja odluka na međunarodnoj sceni.

Veliki broj komparativnih projekata koji su razvijeni sredinom sedamdesetih godina XX veka i traju do današnjih dana (Eurobarometar, Latinobarometar, Afrobarometar, ISSP, Evropska studija vrednosti, Svetska studija vrednosti, Svetsko javno mnjenje itd.), obezbeđuju nepreglednu empirijsku građu za odgovore na pitanja poput ovih. Ipak, osnovni cilj osnivača WAPOR-a je u dobroj meri ostao ideal koji verovatno nikada neće biti dostignut. Iako su odavno prevaziđene slabosti ranih istraživanja (svetskog) javnog mnjenja (nedostatak podataka iz popisa, teškoće uzorkovanja, nedostatak kadrova, problemi u komunikaciji i transportu i sl.), ne postoje istraživanja koja su rađena u svim zemljama sveta i na „svim živim ljudima“ (niti je to uostalom nužno). I dalje se ispituje samo deo čovečanstva, iako sve veći i veći. Vlasti u nekim zemljama ni danas ne dozvoljavaju nezavisna istraživanja (Burma, Kuba, Laos, Severna Koreja, Turkmenistan) ili se direktno mešaju u sadržaj instrumenta ne dozvoljavajući „osetljiva“ pitanja o aktuelnom režimu na vlasti i sl. (Kina) (Smith, 2004). Drugim rečima, ne postoje globalna istraživanja mnjenja koja konceptualizuju čovečanstvo kao celinu i pokušavaju da sumiraju svetsko raspoloženje u bilo kom trenutku (što bi svakako bio pokušaj unapred osuđen na propast), iako su neki pokušaji relativno blizu tog ci-

lja³. Ipak, obuhvat svetskog stanovništva u aktuelnim komparativnim projektima dovoljno je veliki da obezbedi validnu osnovu za proveru nekih od osnovnih pretpostavki na kojima je pojam svetskog javnog mnjenja zasnovan, dok su istraživanja globalnog mnjenja o raznim kontroverznim temama ili aktuelnim svetskim dešavanjima toliko česta da su se pojavile i posebne publikacije poput *World Opinion Quarterly*.

Duga je lista onih koji ovaj koncept smatraju besmislenim i neupotrebljivim, a ideju o međunarodnoj zajednici posmatraju sa izraženim skepticizmom. Tako se pojam svetske zajednice posmatra kao eufemizam koji daje globalnu legitimaciju akcijama koje odražavaju interese Sjedinjenih Američkih Država i drugih zapadnih sila jer su razlike između različitih nacija tako duboke da svetsko mnjenje ne može postojati (Hantington, 1996). Drugi, pak, smatraju da u najboljem slučaju može postojati javno mnjenje u grupi zemalja jer kada god neko zagrebe ispod površine popularne fraze, vidi da svetsko mnjenje koje ograničava spoljnu politiku nacionalnih vlada ne postoji (Morgenthau, 1978), dok nacionalne države sveta ne dele vrednosti i pretpostavke koje su suštinske za zajedništvo (Mowlana, 1986). Zigler je, na primer, pokazao da postoje suštinska neslaganja među građanima zapadnoevropskih nacija u njihovim stavovima prema atlantskoj kooperaciji (Ziegler, 1987), što ozbiljno dovodi u sumnju mogućnost postojanja svetskog mnjenja, kada nacije ujedinjene Evrope ne dele konsenzus o spoljnoj politici⁴. Za neke je ovaj pojam pro-

³ Na primer, učestala istraživanja koja sprovodi *GlobalScan Incorporated* u sklopu World Public Opinion projekta o aktuelnim međunarodnim temama uspevaju da skeniraju trenutna raspoloženja građana širom sveta, ali na ograničenom delu svetske populacije (u zemljama koje reprezentuju ne više od 60% svetskog stanovništva). Svetska studija vrednosti, sa druge strane, predstavlja do sada najobuhvatniji poduhvat (uzorak reprezentuje skoro 80% svetske populacije), ali se ona spovodi svakih pet godina i nema za cilj analizu aktuelnih tema javnomnjenjskog tipa.

⁴ Argumenti poput ovog, međutim, gube iz vida prostu činjenicu da se bez problema govori o mnjenju određenih (nacionalnih) zajednica (npr. o javnom mnjenju Francuske, Nemačke, Japana itd.), iako bez izuzetka ni ove zajednice ne karakteriše potpuna saglasnost ili konsenzus u vezi sa, u određenom trenutku, aktuelnim temama. Nikada neće biti jednog, saglasnog stanovišta, na bilo kom nivou (nacionalnom ili globalnom), već će postojati pre stepen slaganja i podela, koji variraju od široke podrške određenom mišljenju do nepotpunog stanja fragmentacije, što zavisi od teme i vremena (Hill, 1996).

dukt previše optimističnih ideologija, budući da je javno mnjenje koje igra ključnu ulogu u međunarodnim organizacijama ideal (kao mir ili demokratija) kome treba težiti, ali koji nikad neće biti dostignut (Herberichs, 1966). Mišljenje javnosti je često mišljenje nekolicine – male grupe ljudi koja utiče na tok događaja, učestvuje u donošenju odluka, a time i oblikuje javno mnjenje. But navodi da pojam međunarodne zajednice ne treba ozbiljno shvatati jer je ona bazirana na državama; ne-recipročna je; parcijalna; države se ponašaju sebično; nije bila normativno uspešna nakon 350 godina (Booth, 1995). Ukratko, (realistični) argument kritičara jeste da nešto tako uopšteno, čak i mistično, kao što je svetsko mnjenje, ne može zaista postojati i stoga je, delom, pojam izmišljen ili manipulisan od onih koji drže vlast za njihove lične interese.

Drugi, pak, misle da je pojam itekako smislen. Napredak globalizacije, usavršavanje sredstava masovne komunikacije, sve veći promet roba i ljudi – ukratko, intenziviranje interakcija pojedinaca, grupa ili širih zajednica koje su preduslov formiranja mnjenja, razvili su i olakšali sposobnost ljudi da se osepe pripadnicima veće celine, ali i da pojme jednu veću „imaginarnu zajednicu“ nacija složene strukture i forme. Hinkli, na primer, upotrebljava pojam svetskog mnjenja iako pronalazi da javno mnjenje karakteriše distinktivna sever-jug podela u vezi sa odnosom prema akcijama Ujedinjenih Nacija (Hinckley, 1991, prema Wilcox et al., 1993). Slično, Vilokoks i saradnici pronalaze dovoljno saglasnosti o zalivskoj krizi među građanima različitih delova sveta da, po njihovom stanovištu, ima smisla govoriti o svetskom mnjenju, iako postojanje svetskog mnjenja ne implicira da taj konsenzus ima ikakav uticaj na akcije bilo kog nacionalnog ili međunarodnog tela (Wilcox et al., 1993).

Hil smatra da postoji dovoljno dokaza za uverenje da svetsko mnjenje postoji van razgovora koji se vode između vlada i da ono značajno utiče na vlade, ali i na živote svih pojedinaca (Hill, 1996). Isti autor navodi da, ako se neko slaže sa tezama poput onih da za određene zemlje nije mudro ponašanje da se izoluju, da je poželjno poštovanje međunarodnog prava, da se debata o ljudskim pravima nužno zasniva na

univerzalnom konceptu humanosti van i iznad uslova u konkretnom društvu, da se države sve više zaobilaze od strane onih koji kontrolišu kretanje kapitala i poverenje u tržište, da rešenje za rastuće ekološke probleme zavisi od spremnosti ljudi da menjaju lične stavove i navike u ponašanju i sl. - onda se čini da se pojam svetskog mnjenja *ipso facto* uključuje u analizu. Pri tom bi, prema mišljenju ovog autora, trebalo razlikovati dva suprotstavljena značenja ovog pojma. Postoje mnjenja država, individualno ili kolektivno, i mnjenja ljudi van njihovih nacionalnih identiteta. *Mnjenja država* se najčešće izražavaju preko brojnih međunarodnih organizacija (G7, G20, Savet bezbednosti i sl.), ali i nekih regionalnih organizacija (ASEAN, CARICOM, Contadora Group, Arab Maghreb Union, Pokret nesvrstanih itd.). Mišljenje pojedinaca ili *kosmopolitsko svetsko mnjenje*, sa druge strane, odražava različite transnacionalne procese u kojima građani mogu imati uticaj na globalna dešavanja bez nužnog posredovanja njihovih vlada. Izvesnoj homogenizaciji pogleda koji oblikuju svetsko mnjenje u ovom smislu vodi veći broj faktora: crkva (npr. može da mobilise milione vernika po pitanju abortusa), sekularni moralni lideri, biznis, mas-mediji (vesti i zabava) i kros-nacionalne grupe koje vrše određene pritiske (Greenpeace, Crveni krst itd.). Ono što im je zajedničko jeste centralna uključenost u glavne teme u vezi sa kojima neke države žele da ostanu na periferiji. Pitanje je da li ove dve vrste mnjenja koegzistiraju unutar jedne zajednice.

Prema nekim drugim gledištima, adekvatnije je govoriti o različitim modelima svetskog mnjenja (Goldsmith et al. 2005). Dominantni (zajednički) interesi jesu najčešći razlog povezivanja nacija u širu celinu, što je opisano tzv. *modelom interesa*. Interesi, uglavnom grupisani oko sigurnosnih i ekonomskih tema, svakako su važni, ali su važne i subjektivne percepcije formirane socijalizacijom koja za glavni ishod ima određena uverenja, vrednosti i očekivanja. Prema *socijalizacijskom modelu*, ishodi su oblikovani dugoročnim i kratkoročnim istorijskim iskustvima, kao i dejstvom aktuelnih društvenih faktora, poput prisustva demokratske vladavine, dominantne religije i nivoa ekonom-

skog razvoja. Ova koncepcija, bliska pojmu političke kulture, implicira određenu „omeđenost“ ili heterogenost unutar kategorije svetskog mnjenja. Najzad, tzv. *model uticaja* priznaje važnost i direktnog uticaja koji određena zemlja može imati na globalno ili javno mnjenje neke druge zemlje. Ukoliko je javno mnjenje važno za spoljnu politiku i ukoliko postoji transnacionalni uticaj javnog mnjenja, vladajuća elita jedne zemlje može namenski pokušavati da direktno utiče na preovlađujuće mnjenje neke druge zemlje (ili nekih drugih zemalja) kako bi ih „pridobili za svoju stvar“, menjajući dominantno mnjenje u toj zemlji, ali utičući time i na promene globalnog mnjenja⁵.

Ipak, čini se da je F. L. Rusciano (Rusciano, 2001; 2003; Rusciano et al., 1998; Rusciano & Fiske-Rusciano, 1990), ako ne trenutno najveći zagovornik opravdanosti analize svetskog mnjenja, onda barem autor koji ovom pojmu prilazi najsystematičnije. Njegovo stanovište formulisano je u tzv. teoriji globalnog mnjenja koja svakako zaslužuje i zahvala detaljniji prikaz i analizu, budući da predstavlja direktnu osnovu ovog rada.

Teorija globalnog mnjenja

Shvatanje o svetskom mnjenju koje je systematično izolovano u jednoj nedavnoj publikaciji (Rusciano et al., 1998) jeste zapravo (socio-konstruktivistička) analiza razvoja identiteta u kontekstu socijalne interakcije i njenoj užoj oblasti političke komunikacije, u stepenu u kome se sadržaj ovih različitih oblasti međusobno preklapa.

U definisanju pojma svetskog mnjenja, autor najpre polazi od analize uobičajenog značenja koje ova sintagma (i svi njeni sinonimi) imaju u specifičnim medijima. Pojavljivanje i značenje pojma svet-

⁵ Od skoro postoji i tzv. barometar globalne moći (eng. *global power barometer*) koji predstavlja relativnu meru o tome koliko dobro različite nacije, ideologije ili politički pokreti upražnjavaju njihovu moć kako bi globalno mnjenje i događaje pomerili u smeru u kome žele.

skog mnjenja u *International Herald Tribune* (Sjedinjene Američke Države) i *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (Nemačka) tokom februara, marta i aprila 1986. godine, ukazalo je na to se ovaj pojam uobičajeno koristi u oba izvora⁶. Konzistentna terminologija koja je korišćena za pojam svetskog mnjenja pokazala je da postoji opšti konsenzus o glavnim temama koje formiraju sadržaj ovog pojma. Izdvojeno je šest bazičnih komponenti ove terminologije:

1) **moralna komponenta** „*implicira postojanje vrednosnih sudova koji prevazilaze nacionalne granice i kulture*“ (Rusciano et al., 1998, str. 20-21), tj. odnosi se na vrednosti koje su zajedničke različitim nacijama; ovo je najvažnija komponenta svetskog mnjenja;

2) **pragmatična komponenta** tiče se interesa zajedničkih različitim nacijama;

3) **snaga svetskog mnjenja** odnosi se na očiglednu moć koju svetsko mnjenje ima nad svetskim događajima i ponašanjem nacija; izvor snage svetskog mnjenja leži u sposobnosti da utiče na reputaciju nacije ili da joj zapretili međunarodnom izolacijom, a zahvaljujući zajedničkim moralnim sudovima koji se tiču prihvatljivih oblika ponašanja;

4) **slika nacije** odnosi se na reputaciju određene nacije u svetskom mnjenju, onako kako je ona opažena od strane njenih građana ili drugih nacija;

5) upotreba pojma u smislu označavanja **sveta kao celine**, jedinstvene grupe, poput međunarodne zajednice i sl., koja osuđuje i reaguje na ponašanje drugih nacija;

6) **pretnja međunarodnom izolacijom**, potencijalna kazna za nacije koje ne obraćaju pažnju na diktate svetskog mnjenja; kada se interesi, akcije, izjave ili javno mnjenje nacije sukobi sa moralnim imperativima svetskog mnjenja, naciji može pretiti izolacija od drugih.

⁶ Navedeni dnevni listovi odabrani su iz više razloga: potiču iz različitih nacija (kompromis između kros-nacionalne analize i uporedivosti medija), imaju izvesne sličnosti (pokrivaju nacionalne, međunarodne i finansijske teme), imaju sličnu, specifičnu ciljnu publiku i sl.

Na osnovu izložene analize komponenti svetskog mnjenja i njihovog relativnog značaja, autor zaključuje da svetsko mnjenje može biti definisano kao „*moralni sudovi posmatrača koje učesnici moraju da uzmu u obzir na međunarodnoj sceni ili da kao nacija rizikuju izolaciju*” (Rusciano et al., 1998, str. 27)⁷. Drugim rečima, svetsko mnjenje predstavlja svojevrsni novi poredak koji se pojavljuje iz konsenzusa među različitim nacijama koji implicira da različite nacije uopšteno dele mišljenja o adekvatnim oblicima ponašanja na međunarodnoj sceni, dok su, zbog potencijalne izolacije, ove nacije spremne da deluju u skladu sa ovim konsenzusom u pravcu kažnjavanja neposlušnih nacija ili lidera. Svetsko mnjenje „*definiše granice međunarodne javnosti; ono stvara globalno tržište i globalne identitete; ono utiče na ponašanje nacija*“ (Rusciano et al., 1998, str. 8). Ova saglasnost je nestabilna, promenljiva i manje fiksirana nego, recimo, suprotstavljenost supersila za vreme Hladnog rata jer se pojavljuje kao proces formiranja mnjenja, pre nego konflikt između definisanih ideologija ili interesa. Granice zajednice pojavljuju se i menjaju u skladu sa tim ko se konformira njenim normama, a ko ih krši.

Interakcija perspektiva različitih nacija, ukoliko postoji prostor za ispoljavanje, može stvoriti granice i definiciju svetskog mnjenja o datoj temi, čineći koncept stvarnim, dok formalni dokumenti Ujedinjenih nacija koji daju legitimitet određenim akcijama usmerenim prema određenim zemljama mogu biti posledica ovog konsenzusa stvorenog iz različitih izvora (ili mogu predstavljati nezavisno konstruisan konsenzus koji konvergira konsenzusu koji se istovremeno formira u medijama različitih zemalja). Na taj način, različiti oblici političke ko-

⁷ Jasna je analogija sa poznatom „spiralom tišine“ (Bačević, 2004; Noelle-Neumann, 1974; 1992), posebno sa nekim pretpostavkama na kojima je zasnovana: (1) pojedinci unutar jednog društva postaju svesni da mnjenje o nekim temama slabi ili jača, ide u jednom ili drugom pravcu, često na osnovu poruka koje stižu iz medija, (2) reaguju na te promene izraženijim zagovaranjem pozicije koja se pojavljuje ili joj se čuteći ne suprotstavljaju, (3) dok je uzrok povećanog obraćanja pažnje na mnjenja koja se pojavljuju u društvu posledica njihovog straha od izolacije.

munikacije olakšavaju, reflektuju i definišu rast „poretka“ koji se javlja u bilo kom trenutku. Postojanje raznih međunarodnih institucija, foruma, tela i sl., uopšteno „svetske pozornice“, podrazumeva oblast u kojoj građani ili lideri određene nacije otvoreno deluju, izloženi sudovima drugih nacija i lidera. Na taj način shvaćeno svetsko mnjenje odnosi se na jedan tok aktivnosti povezan sa bilo kojom javnošću definisanom nacionalnim granicama ili zajedničkom kulturom, a samo značenje javnosti kao definisane grupe pomera se ka pojmu javnosti kao stanja odnosa između nacija ili građana.

Prema teoriji globalnog mnjenja, svetsko mnjenje ima kritičnu ulogu u percepciji ličnog i, naročito, nacionalnog identiteta. Opšteprihvaćena pretpostavka u socijalnoj psihologiji i jednoj njenoj posebnoj oblasti, analizi socijalnog identiteta, jeste da se socijalni identitet formira u susretu sa „drugim“, odnosno referentnim grupama u životu pojedinca, procesom socijalnog poređenja (Tajfel, 1978). Referentne grupe menjaju se u zavisnosti od relevantnih kontakata u kojima neko učestvuje u bilo kom trenutku, dok one grupe u kojima ljudi odlučuju da učestvuju i njihove interakcije unutar grupe određuju i identitet koji se pojavljuje. Pojedinaac je u kontaktu sa većim brojem referentnih grupa od kojih dobija odvojene poruke o identitetu, što rezultira „nivoima“ identiteta ili višestrukosti identiteta u kojima se učestvuje – čovek istovremeno pripada porodici, etničkoj, religijskoj, nacionalnoj grupi i sl. Kako se obim kontakata proširuje i uključuje neke nove referentne grupe (npr. i svet kao celinu), menja se ne samo (lični) identitet, nego u pojedinim slučajevima i istorija čovečanstva, nastaju druge ili nove istorijske epohe⁸. Transformacija pogleda na svet i identiteta do koje dolazi u susretu sa međunarodnim referentnim grupama sledi sličan obrazac kao i prethodni susreti koji su se pojavljivali tokom lične ili kolektivne istorije.

⁸ Dovoljno je samo podsetiti na to kakve je posledice na pogled na svet ljudi sa starog kontinenta imao susret sa prekookeanskim narodima, sa kojima su se prvi put susreli morepolovci (npr. sa Indijancima u Severnoj Americi).

Naš doživljaj identiteta odražava to kako sami sebe vidimo i kako nas vide drugi. Stoga, reputacija nacije van njenih granica može uticati na percepciju vrednosti i kulture od strane njenih građana. Osećaj pojedinca da nečija zemlja nije omiljena od strane drugih nacija za posledicu ima umanjene nacionalnog ponosa, distanciranje pojedinca od nacionalnih simbola i sl. Drugim rečima, nacionalni identitet, u ovakvom modelu, rezultat je interakcije između ideje koju građani imaju o svojoj naciji, *Selbstbild* (nacionalna svesnost; afektivne reakcije na nacionalne simbole; uverenja o tome šta naciju čini na okupu, šta čini nacionalne karakteristike itd.) i slike koju o njihovoj naciji imaju građani i lideri drugih nacija, *Fremdbild* (njihova međunarodna reputacija; afektivne reakcije drugih nacija prema određenoj zemlji i reputacija zemlje u svetskom mnjenju kako je opažaju građani te zemlje) (Rusciano, 2003).

Sve forme socijalnog identiteta produkt su socijalne interakcije, odnosno, socijalne komunikacije. Ovaj komunikacioni proces, za Rušana, jeste deo opšteg procesa javnog mnjenja koje u skladu sa tim uključuje interakciju između pojedinca i (referentne) grupe – javnosti. Ukoliko „javno mnjenje uključuje komunikaciju stavova, normi i uverenja između specifičnih referentnih grupa, ono postaje primarno sredstvo putem kojeg se identitet širi, deli i ojačava unutar ovih grupa“ (Rusciano et al., 1998, str. 4). Mapiranje interakcije između „pojedince i relevantne 'javnosti' na bilo kom nivou, ključno je za razumevanje načina formiranja identiteta“ (Rusciano et al., 1998, str. 5).

Iako je javno mnjenje „roditelj“ koncepta svetskog mnjenja (Hill, 1996), pri čemu je analogija potpuno jasna, suštinsko pitanje jeste šta je referentna grupa ili javnost za svetsko javno mnjenje? Uobičajeno shvatanje javnosti kao (nacionalnog) društva ograničenog određenim granicama ili kao grupe sa zajedničkim karakteristikama poput rase, etniciteta ili klase unutar određene nacije, nije održivo. Prema izloženom stanovištu, relevantna ili tzv. „osetljiva javnost“ (eng. *attentive public*) jeste ona sa dovoljno zainteresovanosti i uključenosti u međunarodne teme da bi razvili mišljenje o njima. Drugim rečima, ona ko-

ja prati medije koji produbljeno i kontinuirano izveštavaju o svetskom mnjenju, a to je specifičan segment populacije svakog društva. Nakon analize sadržaja četiri dnevna lista (*International Herald Tribune, Frankfurter Allgemeine Zeitung, The New York Times, Times of India*) i identifikacije navedenih šest komponenti svetskog mnjenja koja je ukazala na produbljenu diskusiju o svetskom mnjenju u ovim medijima, analiza čitalačke publike ovih listova ukazala je na to da „osetljiva javnost za svetsko mnjenje ima uzrasnu medijanu od 43 godine, fakultetsku diplomu, tri puta veća primanja od nacionalnog proseka i pre je ženskog, nego muškog pola“ (Rusciano, 1998, str. 123). Prema teoriji, ispitanici koji se uklapaju u čitalački profil novina sa produbljenim pokrivanjem svetskog mnjenja, trebalo bi da su međusobno stavovski/vrednosno sličniji od onih koji se ne uklapaju u ovaj profil. Takav nalaz potvrdio bi pretpostavku da ovi pojedinci zaista definišu javnost, odnosno svojevrsnu publiku za svetsko mnjenje koje prevazilazi nacionalne granice.

Rezultati nekih analiza upravo potvrđuju te pretpostavke (Rusciano et al., 1998). Četiri grupe ispitanika – oni koje „poseduju“ tri od četiri pretpostavljene karakteristike (pol je zanemaren kao relevantan kriterijum) zainteresovane javnosti (43 godine ili unutar jedne standardne devijacije od tog uzrasta; fakultetsko obrazovanje; tri puta veća primanja od nacionalnog proseka ili unutar jedne standardne devijacije od tog iznosa), oni koji dele dve, jednu ili nijednu od relevantnih karakteristika - iz osam nacija (Nemačke, Slovenije, Austrije, Rusije, Kanade, Norveške, Sjedinjenih Američkih Država i Novog Zelanda) poređene su u vezi sa stavovima prema različitim aspektima ekonomske nejednakosti⁹. Analizom broja značajnih razlika na pet skala stavova unutar demografskih grupa definisanih čitalačkim karakteristikama, pokazalo se da sa porastom broja pretpostavljenih ka-

⁹ Preraspodela prihoda, odnos prema visini poreza, stav prema većim poreskim nametima bogatijim slojevima stanovništva, stav prema krupnom biznisu, regionalnoj ili rodnoj prednosti u ekonomskom napredovanju, važnost obrazovanja za napredak društva.

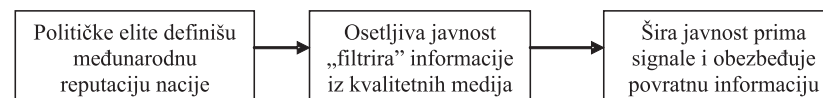
rakteristika koje ispitanici dele, raste stepen slaganja u njihovim mišljenjima. Drugim rečima, rezultati sugerišu da postoji konvergencija stavova koja prevazilazi nacionalne granice u slučaju onih koji dele određene karakteristike.

I pored toga što postoji veći broj faktora koji podstiču globalnu homogenizaciju stavova, naročito unutar osetljive javnosti (razvoj tehnologija, sve veća ekonomsko-politička povezanost, rastuća urbanizacija sveta, povećana mobilnost ljudi itd.), glavna sila u ovom procesu jesu savremene komunikacione tehnologije. Povećan i trenutni pristup istim informacijama čini veoma verovatnim fokusiranje pažnje na iste teme i angažovanje u razmeni ideja u vezi sa tim među ljudima širom sveta. Kada je sistem globalne komunikacije dao pojedincima širom sveta trenutni pristup informacijama, privilegija nacionalnih lidera da izoluju njihove građane kontrolišući informacije koje primaju o spoljnom svetu, naglo je opala. Nacionalne i ideološke konstrukcije izgubile su presudan uticaj na predstavu o zajednici pojedinca, dok ideja o neizbežnosti nacije kao najvišeg nivoa zajedništva gubi bitku sa ljudskom imaginacijom. Na ovaj način „globalni mediji transformišu svetsko mnjenje u 'socijalnu kožu', što daje formu 'imaginarnoj globalnoj zajednici'“ (Rusciano et al., 1998, str. 135)¹⁰.

Zainteresovana javnost svetskog mnjenja, koja je prevazišla granice uskog kruga političara i intelektualaca, jeste ključna karika između političke i intelektualne elite koja direktno učestvuje u kreiranju svetskog mnjenja i mase građana u pojedinačnim nacijama na koje ono utiče. Proces putem koga se to odvija je trostepen (grafik br. 1).

¹⁰ Ovo, međutim, ne znači da je nacionalna ili ideološka ideja zajednice iščezla. Ona samo deli diskurzivni prostor sa „zamišljenom globalnom zajednicom“ koja se pojavljuje. Nacionalna država zadržava relevantnost u tokovima globalnih sila i kroz njenu funkciju u procesu svetskog mnjenja. Ona ostaje entitet prema kome je usmerena pretnja međunarodnom izolacijom (tj. preko države se ispoljava uticaj svetskog javnog mnjenja na konkretnog pojedinca), dok su, sa druge strane, državne institucije način na koji konkretan građanin može uticati na svetsko mnjenje.

Grafik br. 1: Trostepeni proces širenja svetskog mnjenja

Postupci određenih lidera ili nacija privlače međunarodnu pažnju, što ostavlja izvesne efekte na međunarodnu reputaciju zemlje. Mediji šire opažene impresije svetske javnosti ka osetljivoj publici, koja traži produbljene informacije o svetskom mnjenju i deli mišljenja o kritičnim temama sa sličnim grupama van nacionalnih granica. Ova grupa ima svojevrsnu filtrirajuću ulogu, budući da sortira i procenjuje relevantnost različitih interpretacija svetskog mnjenja i na izvestan način vodi i opštu populaciju kroz različite oblike kreiranja mnjenja (često su to pojedinci koji su aktivno uključeni u politički život), tako da i građani koji inače ne koriste medije koji raspravljaju o svetskom mnjenju imaju neko znanje o njemu. Verovatno je i da uticaj svetskog mnjenja raste što je osoba više uvučena u inicijalnu akciju koja je njime stimulisana – najveći je među elitama, slabija među osetljivom javnošću, najslabija među običnim građanima koji primaju filtrirane informacije o svetskom mnjenju.

Predmet rada

Dve, sa stanovišta ovog rada, najvažnije pretpostavke teorije globalnog mnjenja - da postoje vrednosni sudovi koji prevazilaze nacionalne granice i kulture, odnosno da su ispitanici određenog sociodemografskog profila međusobno stavovsko/vrednosno homogeni - u goreiznetoj empirijskoj analizi imaju, ipak, samo parcijalnu potvrdu iz dva osnovna razloga. Analiziran je mali broj ispitanika iz malog broja specifičnih zemalja (razvijene svetske sile, većinom demokratije zapadnog tipa). Pored toga, analiza se isključivo odnosila na stavove građana prema jednoj specifičnoj oblasti, ekonomskoj (ne)jednakosti, za koje se sa pravom može pretpostaviti da će ih karakterisati analogna distribucija, odnosno izražena homogenost u segmentu populacije koja čini vrh društvene piramide.

Stoga će predmet ovog rada biti dodatna empirijska provera iznešenih pretpostavki na, sa jedne strane, znatno većem broju ispitanika iz daleko većeg broja zemalja širom sveta, dok će, sa druge strane, biti analizan širi spisak različitih stavova i vrednosti.

Metod

U skladu sa analizom na prethodnim stranama posebno su važne tri sociodemografske varijable – uzrast, obrazovni nivo i nivo primanja. Preciznije, posebno je važna grupa ispitanika koju karakteriše određen profil u vezi sa ovim varijablama: rane četrdesete godine života, visoko obrazovanje i natprosečna primanja. Stoga je prvi korak u analizi bio izdvajanje ove specifične grupe ispitanika u svakoj od analiziranih zemalja.

Empirijsku osnovu rada predstavlja trenutno tekući, peti talas Svetske studije vrednosti, započet 2005. g., u kome je do sada učestvovalo nešto više od 50 zemalja širom sveta (od blizu 100 planiranih), ali su u analizi za potrebe ovog rada iskorišćeni podaci iz manjeg broja zemalja o čemu će nešto kasnije biti više reči.

Unutar svake zemlje kritične vrednosti na odgovarajućim varijablama definisane su na nešto drugačiji način nego u originalnoj analizi. Uzrasni opseg proširen je, u odnosu na anlike koje je sprovodio Rušano, na period od 40-49 g. iz nekoliko razloga. Proširenje uzrasnog opsega omogućava veći broj ispitanika u odgovarajućim kategorijama, dok je podela uzrasnog opsega na ovaj način (desetogodišnji periodi) uobičajen način segmentacije životnog doba. Najzad, sam Rušano nije do kraja jasan u određenju kritičnog uzrasnog perioda jer je u svoje analize uključivao ispitanike koji imaju 43 godine ili padaju unutar jedne standardne devijacije od te vrednosti, što je prilično neodređen kriterijum koji u različitim uzorcima daje različit uzrasni opseg. Tri najviša intervala na skali primanja bila su vrednosti na osnovu kojih su birani ispitanici prema drugom kriterijumu. Već uniformisana desetostepena skala primanja dostupna u podacima Svetske studije vrednosti omogućila je lako izdvajanje dobrostojećih grupa unutar svake zajednice, budući da je konstruisana na osnovu

primanja karakterističnih za konkretnu sredinu u kojoj je istraživanje sprovedeno i predstavlja dimenziju od najnižih do najviših primanja ispitanika koja može biti kros-nacionalno uporediva. Drugim rečima, nisu birani ispitanici koji imaju primanja tri puta viša od nacionalnog proseka (jer „sirovi“ podaci o nivou primanja nisu ni bili dostupni), već su unutar svakog uzorka birani ispitanici koji se nalaze na polu najviših primanja. Kao kritični nivo obrazovanja određeno je fakultetsko obrazovanje. Kriterijum pola je, kao i u analizama Rušana, zanemaren. Na osnovu ovih vrednosti, unutar svake analizirane zemlje definisane su četiri grupe ispitanika – jednu grupu činili su oni koji imaju sve navedene karakteristike (uzrast od 40-49 g., fakultetski obrazovani, najviša primanja), dok su ostale tri grupe činili ispitanici koji imaju zajednička dva, jedno ili nijedno od navedenih sociodemografskih obeležja.

Od ukupnog broja zemalja koje su do sada učestvovala u petom talasu Svetske studije vrednosti, u analizi su iskorišćeni podaci iz 28 zemalja širom sveta¹¹, koje ukupno obuhvataju 42669 ispitanika. Razlog izbacivanja jednog broja zemalja iz analize jeste odsustvo ispitanika u grupi koja deli sve tri karakteristike u pojedinim zemljama (Argentina, Poljska, Gana, Maroko, Jordan, Burkina Faso, Ruanda), odnosno, jako mali broj ispitanika u ovoj grupi (Bugarska, Kina, Peru, Vijetnam, Trinidad i Tobago, Mali).

Rezultati

Poput koncepta nacionalnog mnjenja koji implicira barem minimalan nivo saglasnosti, dok istovremeno dozvoljava podele između građana jedne nacije, da bi koncept svetskog mnjenja imao (empirijski) smisao, mora takođe postojati određen nivo slaganja (Wilcox et al., 1993). Iako se pojam može teorijski braniti, empirijsko je pitanje da li nužno slaganje

¹¹ Italija, Španija, SAD, Japan, Meksiko, Južna Afrika, Australija, Švedska, Finska, Južna Koreja, Švajcarska, Brazil, Čile, Indija, Slovenija, Rumunija, Tajvan, Turska, Ukrajina, Moldavija, Tajland, Indonezija, Srbija, Egipat, Malezija, Etiopija, Zambija i Nemačka.

zaista postoji o bilo kojoj temi. Ukoliko su svetske nacije duboko podejljene u vezi sa svim temama, onda bi koncept svetskog mnjenja bio empirijski besmislen. Moguće je i da postoji svetski konsenzus, ali je, čini se, dovoljno da postoji „*slaganje većine građana u većini zemalja*“ (Wilcox et al., 1993, str. 72). Iako ne postoji ustanovljen standard kada konsenzus u javnom mnjenju postoji, Mek Kloski predlaže da se može reći da postoji konsenzus kada se barem 75% opšte javnosti slaže u vezi sa određenom temom (McClosky, 1968). Graham nudi precizniju deskripciju distribucije javnog mnjenja koja će biti korišćena u daljoj analizi – jednoglasje (80% i više), preovlađujuće (70-79%), konsenzus (60-69%) i većinsko (51-59%) (Graham, 1989).

U delovima koji slede, podaci će biti analizirani na više načina. Najpre će biti analiziran nivo saglasnosti u vezi sa vrednosnim sudovima na nivou celog uzorka, kao i neke nacionalne razlike u vezi sa tim koje mogu dati odgovor na pitanje da li se većina građana u većini zemalja sa nečim slaže. Potom će biti analizirana distribucija vrednosnih sudova unutar četiri grupe ispitanika, dok će završni deo predstavljati analiza koju je sprovodio i sam Rušano – utvrđivanje broja značajnih razlika koji postoje unutar četiri izdvojene grupe ispitanika. Analogna analiza primenjena je i na sudove stavovskog ili javnomnjenjskog tipa.

Vrednosna homogenost/heterogenost

Od sredine šezdesetih godina XX veka, kada su se pojavila sporadična i ograničena, ali sistematična empirijska istraživanja posledica socio-ekonomskog razvoja na preovlađujuće vrednosti jedne zajednice, do današnjih dana i sve brojnijih, obuhvatnijih i složenijih kros-kulturnih istraživanja, pitanje da li je za preovlađujuće vrednosti jednog društva važniji uticaj kulture ili globalizacije ostalo je bez jasnog odgovora. Nalazima o svojevrsnoj konvergenciji vrednosti, vrednosno-stavovskoj homogenizaciji kao posledici modernizacije ili pan-kulturnom redosledu vrednosnih prioriteta (Fukujama, 2002; Inkeles, 1969; Inkeles & Smith, 1974; Lerner, 1964, Schwartz & Bardi, 2001; Schwartz & Sagie, 2000) suprot-

stavljani su argumenti o nepomirljivosti razlika između različitih regiona sveta (Huntington, 1996) ili svojevrsnom modelu razvoja kao kretanja na paralelnim kolosecima – u istom smeru pod uticajem istih faktora, uz opstajanje razlika između različitih geopolitičkih delova sveta koje predstavljaju posledicu upliva kulturno-istorijskih faktora (Inglehart & Welzel, 2005). Ova suprotstavljena gledišta opisana su i u dva modela interpretacije promene vrednosti – modelu modernizacije i modelu kulturalizma (Arts, Gelissen&Luijckx, 2003). Teorija globalnog mnjenja, zagovaranjem kros-nacionalne konvergencije vrednosti, stoji na jednom od dva alternativna gledišta. U cilju provere opravdanosti takve pretpostavke za analizu je odabran veći broj veoma često korišćenih indikatora vrednosnih orijentacija koje se tiču širokog spektra oblasti – od nekih karakteristika preferiranih vaspitnih stilova, preko svojevrsnih socijalnih aksioma koji upravljaju ponašanjem pojedinca, do stavova o (političkom) uređenju društva.

Nema sumnje da se, u skladu sa predloženom klasifikacijom, može govoriti o saglasnosti na nivou jednoglasja u vezi sa pojedinim temama (tabela br. 1). Demokratiju najboljim oblikom vladavine smatra čak 92% svih ispitanika (ni u jednoj zemlji taj procenat nije ispod tri četvrtine stanovništva - 77%), dok je većina ispitanika u svim zemljama saglasna u vezi sa tim. Ovi rezultati potvrđuju neke ranije nalaze o univerzalnoj poželjnosti demokratije (Pavlović, 2007). U bilo kom delu sveta, preovlađujuća je i percepcija sebe kao građanina sveta (77%)¹². Slično bi se moglo reći i za preovlađujuće raširenu religioznost (71%), iako su u ovom slučaju razlike nešto izraženije (raspon od 24 do 93% u različitim zemljama), dok postoji određen broj država (6) u kojima manjina građana izjavljuje da je religiozna.

¹² Ovo ne znači da je za ovaj procenat ispitanika najvažniji okvir kolektivne identifikacije svet u celini, budući da je ispitanik odgovarao na veći broj pitanja koja se odnose na pripadnosti različitog tipa (lokalna zajednica, region, država, Evropa, svet u celini), tj. nije birao samo jedan, najvažniji oblik pripadnosti. Da je to bio slučaj, ovaj procenat bi bio daleko niži.

Sa druge strane, postoji „slaganje u neslaganju“ sa pojedinim tvrdnjama. Polna diskriminacija u vezi sa obrazovnim nivoom nije većinski prihvaćena ni u jednoj od 28 analiziranih država, dok se 80% svetske populacije ne slaže se tvrdnjom da je univerzitetsko obrazovanje važnije za momka, nego za devojkicu. Slična saglasnost postoji u vezi sa protivljenjem ujednačavanju plata, interpersonalnim nepoverenjem, odbacivanjem poslušnosti kao važne osobine dece, pa i apsolutnim neprihvatanjem abortusa, mada je u ovim slučajevima primetna daleko izraženija heterogenost, dok se o većinskom (ne)slaganju može govoriti samo za (veći) deo, ali ne i sve analizirane države.

Tabela br. 1: Stepenn prihvatjanja određenih indikatora vrednosnih orijentacija, raspon i broj država s obzirom na većinsko/manjinsko slaganje

Tvrđnje	Broj zajedničkih karakteristika*				Prosek	Raspon	↓ / ↑
	Nijedna	Jedna	Dve	Tri			
Poslušnost je važna osobina koju bi dete trebalo da usvoji u porodici	44%	38%	31%	25%	40%	5-68	20/8
Većini ljudi se može verovati	23%	27%	35%	43%	26%	5-68	25/3
Protivi se susedu homoseksualcu	48%	43%	35%	29%	45%	4-87	12/16
Univerzitetsko obrazovanje je važnije za momka, nego za devojkicu	23%	20%	14%	9%	20%	1-47	28/0
Plate bi trebalo da budu ujednačenije	27%	23%	18%	15%	24%	5-58	27/1
Demokratija je najbolji oblik vladavine	92%	92%	94%	96%	92%	77-98	0/28
Religiozna osoba	73%	69%	65%	60%	71%	24-93	6/22
Abortus se nikada ne može opravdati	45%	38%	31%	23%	40%	2-84	20/8
Vidim sebe kao građanina sveta	75%	78%	81%	84%	77%	54-96	0/28
Etnička raznovrsnost obogaćuje moj život	37%	43%	50%	55%	41%	18-66	23/5

Napomena: procenti se odnose na broj ispitanika koji se slaže sa navedenim tvrdnjama; kolona **Prosek** odnosi se na stepenn slaganja sa ogovarajućim tvrdnjama u uzorku u celini; **Raspon** predstavlja opseg između najnižeg i najvišeg procenta slaganja unutar kojeg se nalaze odgovarajuće vrednosti za svaku analiziranu zemlju; kolona **??** prikazuje broj zemalja u kojima je procenat ispitanika koji se slaže sa odgovarajućom tvrdnjom ispod (?), odnosno iznad (?) kritične granice od 50%.

* sve razlike su statistički značajne na nivou .01.

Tolerancija homoseksualnosti predstavlja temu rascepa u svetskom mnjenju. Odnos onih kojima smeta, odnosno, ne smeta sused

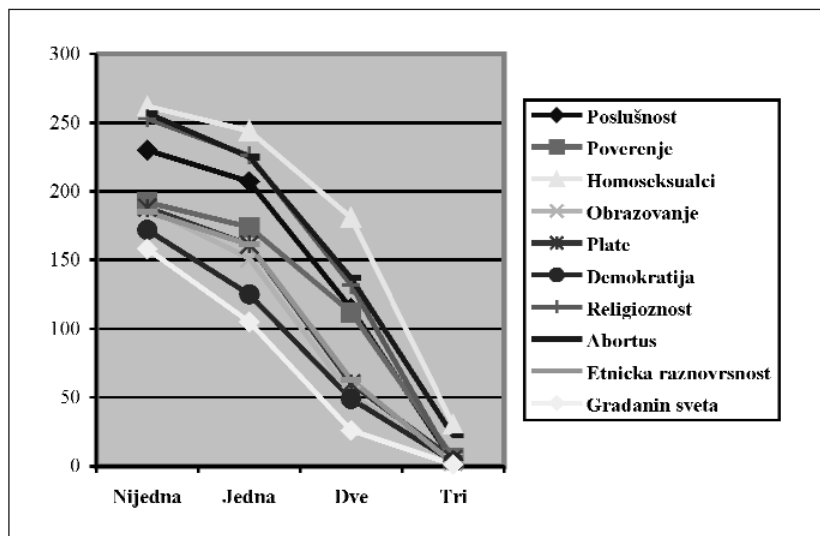
homoseksualac (45:55%), najviši raspon od svih prikazanih (4-87%) i oštra podela analiziranih država u dve, jednako velike, suprotstavljene grupe u kojima je većina na jednoj ili drugoj strani (12/16), ukazuje na to da u vezi sa ovom temom ne može biti govora o postojanju globalne saglasnosti, bilo u protivljenju, bilo u prihvatanju.

Kako na nivou proseka u celom uzorku, tako i raspona kao grube mere pokazatelja homogenosti, odnosno broja zemalja u kojima je većina (ne)saglasna u vezi sa analiziranim temama, čini se da izloženi rezultati ukazuju na izvesnu heterogenost u vrednosnom smislu između građana različitih delova sveta, koja dovodi u sumnju bezuslovno prihvatjanje pretpostavke o zajedničkim ili deljenim vrednostima širom sveta. Preciznije, u vezi sa određenim temama može se govoriti o izrazitoj saglasnosti u svetskom mnjenju (barem u skladu sa načelom većina građana u većini zemalja) ili o postojanju pan-kulturnog proseka u smislu u kome o njemu govori Švarc, dok je u pojedinim slučajevima podeljenost toliko duboka da o tome ne može biti govora. To ukazuje na jedan, verovatno najvažniji, zaključak goreizložene analize - nacionalna ili globalna konvergencija vrednosnih sudova koje ispitanici donose zavisna je, pre svega, od sadržaja na koji se odnose, na šta su neki autori s pravom već skrenuli pažnju (Hill, 1996).

Međutim, sličnost sociodemografskog profila, u skladu sa pretpostavkama teorije globalnog mnjenja, ima uticaja na distribuciju vrednosnih sudova. Stepenn slaganja sa svakim od indikatora vrednosnih orijentacija linearno raste ili opada (u zavisnosti od sadržaja, tj. smeru definisanja tvrdnje) sa porastom broja zajedničkih karakteristika. Kako raste broj zajedničkih relevantnih sociodemografskih karakteristika, raste interpersonalno poverenje, etnička i socijalna tolerancija, zagovaranje rodne ravnopravnosti, relativizovanje prava na abortus, vrednovanje demokratije, opada vrednovanje poslušnosti i religioznost. Drugim rečima, sličnost vrednosnog profila je pod izrazitim uticajem sličnosti sociodemografskog profila ispitanika.

Na uticaj sociodemografskog profila na vrednosnu homogenost najubedljivije ukazuju podaci prikazani u grafiku br. 2.

Grafik br. 2: Broj značajnih razlika unutar četiri grupe ispitanika s obzirom na broj zajedničkih karakteristika

Napomena: za preciznu formulaciju tvrdnji videti tabelu br. 1.

Ne samo da se četiri analizirane grupe međusobno značajno razlikuju, nego sa porastom broja zajedničkih karakteristika izrazito raste sličnost ispitanika u vrednosnom smislu unutar svake od četiri grupe¹³. Naj-

¹³ To je utvrđivano na sledeći način: (1) najpre je u svakoj od 28 analiziranih država uzorak izdvojen na četiri grupe ispitanika u zavisnosti od broja zajedničkih karakteristika; (2) time je dobijeno ukupno po 28 grupa ispitanika za svaku od četiri kombinacije sociodemografskih karakteristika; (3) potom je analizirana značajnost razlika između ispitanika iz 28 država unutar svake od četiri definisane grupe (npr. poređene su razlike u vrednovanju poslušnosti između ispitanika iz različitih zemalja koji nemaju nijednu zajedničku karakteristiku, potom između onih koji imaju jednu zajedničku karakteristiku i tako redom za svaku grupu ispitanika i svaku analiziranu tvrdnju); (4) za 28 zemalja bilo je $n*(n-1)/2$, tj. 378 poređenja za svaku od četiri grupe ispitanika. Broj značajnih razlika predstavlja broj značajnih Šefeovih post hoc testova u analizi varijanse od ukupnog broja poređenja.

heterogeniji su ispitanici koji ne dele nijednu od tri relevantne sociodemografske varijable, najhomogeniji ispitanici koji imaju sve tri zajedničke karakteristike.

Razlike su pri tom izrazite. Na primer, u vezi sa vrednovanjem poslušnosti broj značajnih razlika unutar grupe koja nema nijednu zajedničku karakteristiku je 230 (od 378 poređenja), u grupi onih sa jednom zajedničkom karakteristikom 207, sa dve zajedničke karakteristike 115, dok postoje svega tri značajne razlike između ispitanika iz različitih delova sveta koji imaju sve tri zajedničke sociodemografske karakteristike. Slično je i sa svim ostalim indikatorima, koji odražavaju opšti obrazac – sa porastom sličnosti sociodemografskih karakteristika, linearno i intenzivno opada broj značajnih razlika, tj. uočljiva je izrazita vrednosna homogenizacija. Dok se broj značajnih razlika na jednom kraju meri stotinama, drugi kraj karakteriše svega nekoliko ili u najgorem slučaju nekoliko desetina značajnih razlika.

Ipak, intenzitet razlika između četiri grupe ispitanika, kao i stepen saglasnosti unutar ovih grupa varira od tvrdnje do tvrdnje, tj. zavisi od njenog sadržaja, analogno podacima dobijenim na uzorku u celini. Na to najbolje ukazuje činjenica da pojedine od analiziranih tvrdnji prave daleko veći broj značajnih razlika. Tako je, na primer, heterogenost u svim grupama ispitanika daleko veća kada je u pitanju tolerisanje suseda homoseksualaca i opravdanost abortusa (prve dve linije u grafiku od vrha na dole), nego vrednovanje demokratije, tema rodne ravnopravnosti ili važnost pripadnosti svetu kao celini (poslednje tri linije).

Homogenost/heterogenost stavova o temama koje se odnose na svet u celini

Insistiranje na imaginarnoj zajednici nacija, „materijalizaciji“ svetskog mnjenja preko međunarodnih institucija, ulozi svetskog mnjenja u kreiranju međunarodnih odluka i sadržaja pojedinih dokumenata itd. upućuje na važnost analize stavova građana različitih delova sveta o temama koje se upravo tiču međunarodnih institucija, pojedinih aspekata

međunarodnih odnosa, globalnih problema i izazova, ukratko - sveta u celini. Pojam svetskog mnjenja je od samih početaka upravo vezivan za ispitivanja mnjenja o međunarodnim, nad-nacionalnim temama – odnosu između različitih nacija, spoljnoj politici dominantnih svetskih sila ili stavovima u vezi sa međunarodnim organizacijama. To su upravo teme u vezi sa kojima se može očekivati da se kristalizovano svetsko mnjenje preinači u konkretnu politiku međunarodnih faktora. Dodatno, ovde bi trebalo da trostepeni proces formiranja svetskog mnjenja bude najvidljiviji – zainteresovana javnost koja prati međunarodne događaje i prikuplja informacije u vezi sa tim, po definiciji, najpodložnija je uticaju međunarodnih faktora i medija, a samim tim i stavovski homogenija od šire (i slabije zainteresovane) populacije koja filtrirane informacije prima upravo od ove specifične grupe unutar populacije. Analiza koja sledi sprovedena je na indikatorima dostupnim u petom talasu Svetske studije vrednosti koji se manje ili više direktno odnose na definisane teme (tabela br. 2).

Slično analizi vrednosnih sudova, može se reći da je svetsko mnjenje u vezi sa pojedinim od analiziranih tema potpuno kristalizovano. Jednoglasje (89%) karakteriše uverenje da je globalno zagrevanje ozbiljan svetski problem. To smatra većina građana u svakoj od 28 analiziranih država. Stepenn slaganja sa ostalim tvrdnjama je daleko niži. Važnost nadnacionalnih organizacija u vezi sa ljudskim pravima ili očuvanjem mira u svetu većinski se ne prihvata, odnosno veći značaj pridaje se nacionalnom i nacionalnim institucijama. Ni u jednoj od analiziranih zemalja nema većine u vezi sa tim da bi nacionalni prioritet trebalo da bude neki oblik borbe protiv siromaštva u svetu, dok, sa druge strane, preovlađujuća većina (71%) svetskog stanovništva ne vidi nužnost u primeni međunarodnih sporazuma u cilju zaštite životne okoline u zemlji porekla. Najzad, manjina ispitanika (48%) ima poverenja u Ujedinjene nacije. Upravo odnos prema Ujedinjenim nacijama predstavlja ključnu tačku podele, budući da građane analiziranih država deli u dve jednako brojne grupe – onih koji imaju i onih koji nemaju poverenje (po 13 država).

Tabela br. 2: Stepenn prihvatanja određenih indikatora vrednosnih orijentacija, raspon i broj država s obzirom na većinsko/manjinsko slaganje

Tvrdnje	Broj zajedničkih karakteristika				Prosek	Raspon	↓ / ↑
	Nijedna	Jedna	Dve	Tri			
Globalno zagrevanje i efekat staklene bašte su ozbiljan svetski problem	89%	90%	92%	93%	89%	65-98	0/28
Problemi zaštite okoline u ovoj zemlji lako se mogu rešiti i bez primene posebnih međunarodnih sporazuma	76%	69%	60%	53%	71%	29-90	3/25
Svet je znatno bolje mesto zbog razvoja nauke i tehnologije	42%	44%	49%	51%	44%	13-60	22/6
Poverenje u UN	45%	48%	54%	56%	48%	27-78	13/13
Saglasnost u pogledu najozbiljnijeg svetskog problema*	59%	58%	57%	59%	58%	42-77	3/25
Prioritet zemlje porekla pomaganje smanjenju siromaštva u svetu	11%	11%	12%	14%	12%	0-28	28/0
Mere u vezi sa rešavanjem problema očuvanja mira trebalo bi da donose međunarodne organizacije	57%	53%	45%	41%	54%	28-98	12/16
Mere u vezi sa ljudskim pravima trebalo bi da donose međunarodne organizacije	66%	61%	55%	52%	62%	28-87	7/21

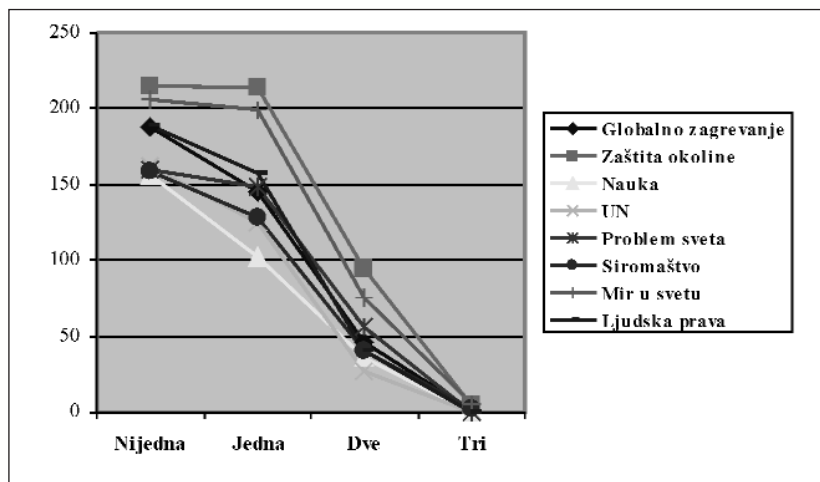
Napomena: procenti se odnose na broj ispitanika koji se slaže sa navedenim tvrdnjama; kolona **Prosek** odnosi se na stepenn slaganja sa odgovarajućim tvrdnjama u uzorku u celini; **Raspon** predstavlja opseg između najnižeg i najvišeg procenta slaganja unutar kojeg se nalaze odgovarajuće vrednosti za svaku analiziranu zemlju; kolona **??** prikazuje broj zemalja u kojima je procenat ispitanika koji se slaže sa odgovarajućom tvrdnjom ispod (?), odnosno iznad (?) kritične granice od 50%.

* sve razlike, izuzev za stepenn slaganja sa ovom tvrdnjom, statistički su značajne na nivou .01.

Ispitanici sa različitim brojem zajedničkih sociodemografskih karakteristika statistički se značajno razlikuju u vezi sa analiziranim temama. Sa porastom broja zajedničkih karakteristika, raste stepenn (ne)slaganja. Ispitanici koji dele sve tri karakteristike daleko su saglasniji u vezi sa nekim globalnim problemima i izazovima, karakteriše ih najizraženije poverenje prema Ujedinjenim nacijama, ali istovremeno češće smatraju da nacionalne institucije imaju presudnu ulogu u rešavanju određenih problema koji mogu imati globalne posledice.

Ne samo da se ove četiri grupe međusobno značajno razlikuju, nego je i stepen saglasja unutar ovih grupa zavisao od sličnosti sociodemografskog profila (grafik. br. 3)¹⁴. U vezi sa većinom analiziranih tvrdnji, ne postoji čak nijedna statistički značajna razlika između ispitanika iz 28 analiziranih zemalja koje karakterišu sve tri relevantne sociodemografske varijable, dok se u ostalim slučajevima radi o svega nekoliko značajnih razlika (najviše 6). Na drugom polu, broj značajnih razlika meri se stotinama.

Grafik br. 3: Broj značajnih razlika unutar četiri grupe ispitanika s obzirom na broj zajedničkih karakteristika

Napomena: za preciznu formulaciju tvrdnji videti tabelu br. 2.

Broj značajnih razlika unutar četiri grupe ispitanika varira od jedne tvrdnje do druge, ali opšti trend povećanja stavovske homogenizacije sa porastom sličnosti sociodemografskog profila nije doveden u pitanje. Či-

¹⁴ Analiza je sprovedena na identičan način kao i u vezi sa vrednosnom homogenošću, tj. heterogenošću četiri grupe ispitanika.

ni se da je ovaj uticaj daleko izraženiji na uverenja stavovskog tipa, nego na ranije analizirane vrednosne sudove. Broj značajnih razlika je u svakoj grupi ispitanika u proseku manji ukoliko su u pitanju uverenja stavovskog tipa (npr. ukoliko bi se broj značajnih u odnosu na ukupan broj poređenja iskazao procentualno). Tako je, na primer, u grupi ispitanika koji nemaju nijednu zajedničku karakteristiku maksimalan broj značajnih razlika 215, dok je u slučaju pojedinih indikatora vrednosti prelazio 250. Dodatno, u analizi vrednosti nijednom se nije desilo da u grupi ispitanika sa sve tri karakteristike ne bude nijedna statistički značajna razlika. Drugim rečima, sve četiri grupe ispitanika su daleko više stavovski, nego vrednosno homogene.

Zaključna razmatranja: o pojmu svetskog javnog mnjenja još jednom

Analiza izneta na prethodnim stranama delimično potvrđuje pretpostavke o empirijskoj opravdanosti koncepta svetskog mnjenja. Kriterijum većina građana u većini zemalja ne zadovoljava svega nekoliko analiziranih vrednosnih i stavovskih indikatora. Predmet ovog rada nije bila teorijska analiza koncepta svetskog mnjenja, odnos svetskog i nacionalnog mnjenja ili razgraničenost ovog od drugih srodnih pojmova, ali u većini slučajeva pojam svetskog mnjenja ima empirijsko utemeljenje. Četiri analizirane grupe ispitanika statistički se značajno razlikuju međusobno, dok se rast vrednosno/stavovske homogenosti odvija u pravcu u kome to teorija globalnog mnjenja predviđa – sa porastom sličnosti sociodemografskog profila izrazito raste sličnost uverenja, pa bi se moglo zaključiti da i specifična grupa osetljive javnosti, u značenju koje taj pojam u ovom radu ima, postoji. Međutim, potrebno je skrenuti pažnju na izvesna ograničenja i nedoumice koje u vezi sa ova dva opšta zaključka postoje.

Iako su analizirani podaci iz velikog broja zemalja i na velikom uzorku ispitanika, broj ispitanika u kritičnoj grupi (sve tri zajedničke sociodemografske karakteristike) je mali. Dok grupa ispitanika koja nema nijedno zajedničko obeležje čini 53% ukupnog broja ispitanika, grupa sa jed-

nom zajedničkom karakteristikom 34%, a sa dve 11% uzorka, grupa osetljive javnosti čini svega nešto više od 2% ukupnog uzorka (između 30-50 ispitanika u svakoj od analiziranih zemalja, ukupno nešto ispod 1000 ispitanika). Verovatno je da ova struktura uzorka odgovara realnosti, tj. da ova specifična grupa ispitanika i u opštoj populaciji čini samo mali procenat ukupnog stanovništva, ali to uslovljava izvesne metodološke zadržke u izvođenju preciznih zaključaka. U istraživanjima javnog mnjenja poznata je činjenica da su na jako velikim uzorcima i veoma male razlike između određenih grupa ispitanika statistički značajne. To u ovom konkretnom slučaju znači da je moguće da je deo uočenih značajnih razlika unutar grupa ispitanika sa manjim brojem zajedničkih karakteristika zapravo artefakt merenja. Drugim rečima, veoma je verovatno da je uočena heterogenost, naročito unutar grupe sa jednom ili nijednom zajedničkom karakteristikom, barem jednim delom precenjena. Sa druge strane, isto bi se moglo reći i za homogenost unutar grupe osetljive javnosti, s obzirom da mali broj ispitanika u ovoj grupi čini zaključivanje o njihovim dominantnim karakteristikama nepouzdanim.

Zaključci su uslovni i iz još nekih razloga. Postoji načelan problem sa pretpostavkom o vrednostima zajedničkim različitim nacijama, tj. o svojevrsnoj univerzalnosti određenih vrednosnih orijentacija na kome se insistira u teoriji globalnog mnjenja. U vezi sa tim, najpre, postoji problem konceptualne prirode, budući da iz teorije globalnog mnjenja sledi da je analiza vrednosti i analiza mnjenja jedna ista stvar, tj. da vrednosti zajedničke većem broju nacija istovremeno jesu i zajedničko (svetsko) mnjenje. Analiza složenih međudnosa ova dva pojma prevazilazi okvire ovog rada (o tome videti u: Pantić, 1994; Pantić i Pavlović, 2007), ali se u najboljem slučaju može pretpostaviti da zajedničke vrednosti, kao jedna od determinanti mnjenja, mogu doprineti njihovoj homogenizaciji. Međutim, i pored nekih očiglednih sličnosti, ova dva pojma ne mogu se poistovetiti. Pored toga, pažljivijim čitanjem predloženog shvatanja lako je uočiti da se zapravo govori o specifičnim vrednosnim ili, preciznije, moralnim sudovima koji se odnose na prihvatljive oblike specifičnih ponašanja poput „*ljudskih pra-*

va, definicije agresije ili legitimnosti vladavine“ (Rusciano et al., 1998, str. 89), odnosno, na određena pravila ponašanja na „međunarodnoj sceni“. Ni izložena analiza u ovom radu, a ni sam Rušano uostalom, nisu pokazali da postoji saglasnost u vezi sa ovom vrstom vrednosnih sudova jer oni nisu ni analizirani, dok bi daleko adekvatniji ispitanici za izvođenje te vrste zaključaka bili ne „obični“ građani, već politička elita društva – oni koji se pojavljuju na međunarodnoj sceni i od kojih se očekuje, ne samo da deluju u skladu sa određenim vrednostima, već i da rade na njihovom propagiranju¹⁵. Važne uvide dala bi i analiza formalnih dokumenata, odluka i regulatornih propisa koje donose međunarodne organizacije raznog tipa. U skladu sa podelom na mnjenja država i kosmopolitsko javno mnjenje pojedinaca (Hill, 1996), analiza zajedničkih vrednosti u smislu u kome o njima govori Rušano čini se da zahteva analizu prve vrste mnjenja. Rušano, međutim, analizira mnjenja pojedinaca, kao i ovaj rad uostalom, pa će odgovor na pitanje o postojanju moralne komponente svetskog mnjenja, u značenju u kome ga definiše teorija globalnog mnjenja, morati da sačeka neka druga istraživanja sa odgovarajućim indikatorima.

Međutim, i pored svih ograničenja, neki nalazi dobijeni u ovom radu su nesporni i zbog implikacija koje imaju zaslužuju posebnu pažnju. Zaključak koji se sa najviše sigurnosti može doneti jeste da saglasnost na globalnom nivou, odnosno postojanje svetskog mnjenja, zavisi od sadržaja teme na koju se odnosi. Na to ukazuje kako variranje stepena slaganja u uzorku u celini od jedne tvrdnje do druge, tako i intenzitet razlika između različitih grupa ispitanika, odnosno stepen slaganja unutar ovih grupa. Bez sumnje se može tvrditi da globalna saglasnost zavisi i od vremenskog trenutka ili okolnosti u kojima građani širom sveta odgovaraju na pitanje, iako to, na osnovu ovde izložene analize, nije lako uočljivo. Na primer, u kontekstu trenutne globalne ekonomske krize, među građanima širom sveta sve je izraženije nepo-

¹⁵ Ostaje otvorena mogućnost da grupa zainteresovane javnosti jednog društva obuhvata i predstavnike političkih elita.

verenje prema sistemu tržišne privrede i sve prihvatljivije kršenje ba-zičnih principa liberalnog kapitalizma (npr. intervencija vlade u sektor privrede), iako do pre par godina ništa nije ukazivalo na takav trend (Pavlović, 2009). Čini se da uvremenjenost i aktuelnost teme, ali i ozbiljnost globalnih posledica određenih događaja, garantuje visoku globalnu saglasnost.

U skladu sa tim jeste i podatak dobijen u ovom radu da je, naročito za neke aktuelne teme, stavovska homogenost izraženija nego vrednosna. To ukazuje kako na važnost uticaja različitih faktora, tako i na različite formalne karakteristike ova dva pojma, ali i na neke procese formiranja mnjenja. Izrazitija uloga različitih kulturno-istorijskih i faktora „pozadine“ koji kontinuirano i dugotrajno deluju na formiranje i održavanje vrednosti, koje su same po sebi relativno stabilne i teško promenljive, uzrokuje njihovu sporiju i odloženu konvergenciju (ukoliko do nje uopšte dolazi).

Sa druge strane, praćenje istih tema u internacionalnim medijima, putem interneta ili u nacionalnim medijima koji pokrivaju međunarodne događaje - svi oni na manje-više sličan način - uzrokuje visoku stavovsku homogenost koja opada „od vrha na dole“, od elita ka široj populaciji. Iako homogenost može u dobroj meri biti posledica prostog preuzimanja formulisanih stavova (npr. brojni mediji se iznova i iznova bave ukazivanjem na opasnosti od globalnog zagrevanja, što uzrokuje visoku saglasnost u vezi sa ozbiljnošću tog problema), ali i nekih drugih faktora (npr. u ovom primeru i realne zabrinutosti, pa i straha od posledica), izgleda da ima istine u Rušanovoj pretpostavci o trostepenom procesu formiranja svetskog mnjenja. Oni koji, prema pretpostavci, najviše prate informacije o ovde analiziranim temama jesu međusobno najbliži, kako zbog uniformnih poruka koje dobijaju iz medija različite vrste, tako i zbog posledica uticaja homogenizujućih faktora koji su im zajednički, ali i eventualnog direktnog učešća u internacionalnim debatama o određenim temama. Sa druge strane, mišljenje o udaljenim temama međunarodnih odnosa, međunarodnim institucijama ili aktuelnim svetskim dešavanjima većine građana koja niti

ima dodira sa njima niti je za njih zainteresovana, daleko se više razlikuju, kao uostalom i sami ti građani prema većem broju relevantnih kriterijuma.

Nesporno je, dakle, da su određene grupe unutar svakog od analiziranih društava kros-nacionalno međusobno sličnije, što je nalaz koji sam po sebi ne iznenađuje, ali ima neke važne implikacije. Manifestovana homogenost teško se isključivo može pripisati činjenici da je ovo grupa ispitanika koja prati određene medije i određene teme u medijima. Grupa osetljive javnosti pored uzrasne, materijalne i obrazovne sličnosti, deli i mnoge druge karakteristike koje nude važne uvide za tumačenje uočene homogenosti. Unutar svakog društva, ovo je segment populacije koji zauzima vrh društvene piramide. Kako raspoloživi podaci pokazuju, čak 70% ispitanika iz ove grupe sebe percipira kao pripadnika gornje ili srednje gornje klase; to su ispitanici koji obavljaju prestižna zanimanja sa visokim stepenom nezavisnosti u obavljanju poslova, nemanuelnog i nerutinskog tipa, u uslužnom sektoru privrede; češće potiču iz urbanih sredina; daleko češće koriste internet i kompjuter, čitaju knjige i prate produbljene informativne emisije na radiju i televiziji; daleko su zainteresovaniji za politiku i više vrednuju njenu važnost u ličnom životu; uopšteno su zadovoljniji i srećniji u životu. Drugim rečima, većina makro i mikro faktora za koje se pretpostavlja da mogu imati homogenizujući uticaj seku se u ovoj grupi ispitanika, pa je samim tim i njihov uticaj ovde najizraženiji.

Unutar širokih okvira, isti situacioni pritisci doživljavaju se na sličan način i generišu slične odgovore (Inkeles, 1960). Slična pozicija u socijalnoj strukturi, socijalne potrebe i mehanizmi njihovog zadovoljanja, kapaciteti i resursi, pa i sociodemografske karakteristike i barem donekle slična interesovanja na nivou nešto intenzivnije usmerenosti svesti na iste sadržaje, očigledno imaju slične efekte na vrednosne prioritete i nešto specifičnije stavove o raznim temama. Čini se da je ovo grupa unutar koje propisane i društveno elaborirane (tradicionalne) ideje, norme i pravila ponašanja dominantna u kulturi jedne zajednice, imaju najslabiju nekritičku podršku, budući da dobijeni vrednosni pro-

fil osetljive javnosti neodoljivo podseća na brojne analize sličnog tipa i zapravo pokriva ono što u kros-kulturnim istraživanjima ima sličan sadržaj, ali različite nazive – individualizam, modernizam, liberalizam, autonomija, samoizražavanje itd. U tom kontekstu, verovatno je da je interesovanje za međunarodne događaje i teme samo jedan deo šireg sindroma stavova i vrednosti (ili njegova manifestacija) koji, bez obzira na to koji deo sveta je u pitanju, ima slične obrise i strukturu. Izvesna kros-kulturna vrednosna homogenost određene grupe ispitanika pre uzrokuje interesovanje za neke specifične, srodne teme, nego što je njima uzrokovana. Drugim rečima, dobijene rezultate bi verovatno bilo adekvatnije tumačiti u kontekstu svetske kulture u smislu zajedničkih vrednosti (barem u naznakama), nego svetskog mnjenja.

Međutim, ne bi trebalo smetnuti sa uma davno formulisane pouke da smo svi zarobljenici kulture u kojoj smo rođeni (Olport, 1969) i da većina ljudi ima dublje i konkretnije korene, subnacionalne koliko i transnacionalne. Ali iako većina još uvek živi statično, i fizički i mentalno, moguće je da je broj mobilnije manjine značajno porastao do tačke u kojoj je ostvarena kritična masa za održavanje transnacionalne debate. Ako je preterano reći da ovu grupu ispitanika karakteriše uniformna, svetska ili homogena kultura građana sveta, čini se da je u ovoj grupi uticaj distinktivne nacionalne (sub)kulture najmanji.

Rane kros-kulturne analize pokazivale su da unutar svakog društva postoje određeni slojevi koje u većem stepenu karakteriše modernistička vrednosna orijentacija (Dobb, 1967; Inkeles, 1960; 1969; Schnaiberg, 1970; Smith & Inkeles, 1966), ali su često izostajala poređenja ovih slojeva između različitih društava. Danas se uglavnom poredi društva kao celine, bez analize distribucije određenih orijentacija unutar njih (Inglehart, 2007; Inglehart & Baker, 2000; Inglehart & Welzel, 2005; Schwartz, 2007). I ovde izneta analiza ima jednu manjkavost u tom smislu – pokazuje se da postoje određene grupe koje su kros-kulturno slične, ali ostaje otvoreno pitanje da li se svaka od njih značajno razlikuje od drugih segmenata populacije njihove zemlje porekla. Drugim rečima, da li je za analizirane vrednosti i stavove važni-

ja činjenica da neko pripada definisanoj sociodemografskoj grupi ili to što je Namac, Afrikanac, protestant ili nešto četvrto, na osnovu dobijenih rezultata nije moguće reći. Za to je potreban drugačiji metod analize. Ono što je na osnovu rezultata prezentovanih u ovom radu izvesno jeste da, u skladu sa citatom na početku rada, većina ljudi jesu građani sveta, ali jesu i Havajčani, Nemci, Škoti itd. – i jedno i drugo, ali u različitom stepenu.

LITERATURA:

- Arts, W., J. Gelissen and R. Luijkx (2003): Shall the Twain Ever Meet? Differences and Beliefs in Eastern and Western Europe at the Turn of the Millennium, in W. Arts, L. Halman and J. Hagenaars (eds.): *The Cultural Diversity of European Unity* (185-216). Leiden-Boston: Brill.
- Baćević, Lj. (red.) (1994): *Javno mnjenje*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Booth, K. (1995): Human Wrong and International Relations. *International Affairs*, 71, 103-126.
- Doob, L. W. (1967): Scales for Assaying Psychological Modernization in Africa. *The Public Opinion Quarterly*, 31, 414-421.
- Dodd, S. (1957): The World Association for Public Opinion Research. *The Public Opinion Quarterly*, 21, 179-184.
- Fukujama, F. (2002): *Kraj istorije i poslednji čovek*. Podgorica: CID.
- Goldsmith, B., Y. Horjuchi & T. Inoguchi (2005): American Foreign Policy and Global Opinion – Who Supported the War in Afghanistan?. *Journal of Conflict Resolution*, 49, 408-429.
- Graham, T. (1989): *The Politics of Failure: Strategic Nuclear Arms Control – Public Opinion and Domestic Politics in the United States – 1945-1980*. Unpublished Ph. D. thesis.
- Hantington, S. (1996): *Sukob civilizacija i novi svetski poredak*. Podgorica: CID.
- Herberichs, G. (1966): On Theories of Public Opinion and International Organization. *The Public Opinion Quarterly*, 30, 624-636.
- Herbig, P. A. & J. C. Miller (1992): Culture and Technology: Does the Traffic Move in Both Directions?. *Journal of Global Marketing*, 3, 75-104.

- Hill, C. (1996): World Opinion and the Empire of Circumstances. *International Affairs*, 72, 109-131.
- Hinckley, R. (1991): World Opinion and the Persian Gulf Crisis, Paper presented at the annual meeting of the American Association for Public Opinion Research, Phoenix.
- Inglehart, R. (2007): Mapping Global Values, in Y. Esmer & T. Pettersson (eds.): *Measuring and Mapping Cultures: 25 Years of Comparative Value Surveys* (11-32). Leiden-Boston: Brill.
- Inglehart, R. & W. E. Baker (2000): Modernization, Culture Change and the Persistence of Traditional Values, *American Sociological Review*, Vol. 65, pp. 19-51.
- Inglehart, R. & C. Welzel (2005): *Modernization, Culture Change, and Democracy – The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Inkeles, A. (1960): Industrial Man: The Relation of Status to Experience, Perception, and Value. *The American Journal of Sociology*, 66, 1-31.
- Inkeles, A. (1969). Making Man Modern: On the Causes and Consequences of Individual Change in Six Developing Countries. *The American Journal of Sociology*, 75, 208-225.
- Inkeles, A., Smith, D. H. (1974). *Becoming Modern*. London: Heinemann.
- Lerner, D. (1964). *The Passing of Traditional Society*. New York: Free Press.
- Mazrui, A. (1986): *The Africans: A Triple Heritage*, Boston: Little Brown
- McClosky, H. (1964): Consensus and Ideology in American Politics. *American Political Science Review*, 58, 361-382.
- Morgenthau, H. (1978): *Politics among Nations*, Knopf, New York
- Mowlana, H. (1986): *Global Information and World Communication: New Frontiers in International Relations*. New York: Longman.
- Noelle-Neumann, E. (1974). The spiral of silence: a theory of public opinion. *Journal of Communication*, 24, 43-51
- Noelle-Neumann, E. (1993). *The Spiral of Silence: Public Opinion - Our Social Skin*. University of Chicago Press.
- Page, B. I. & R. Shapiro (1983): Effects of Public Opinion on Policy. *American Political Science Review*, 77, 175-190.
- Pantić, D. (1994): Javno mnjenje i vrednosti. U Lj. Baćević (red.): *Javno mnjenje* (str. 39-78). Beograd: Institut društvenih nauka.
- Pantić, D. i Z. Pavlović (2007): *Javno mnjenje – koncept i komparativna istraživanja*. Beograd: Institut društvenih nauka i Friedrich Ebert Stiftung.

- Pavlović, Z. (2007): Svetsko javno mnjenje o demokratiji – da li je demokratija univerzalno poželjan oblik vladavine?. U D. Pantić i Z. Pavlović: *Javno mnjenje – koncept i komparativna istraživanja* (str. 109-134). Beograd: Institut društvenih nauka i Friedrich Ebert Stiftung.
- Pavlović, Z. (2009): Svetsko javno mnjenje o svetskoj ekonomskoj krizi. U V. Vukotić (ur.): *Kriza i globalizacija*. Beograd: Institut društvenih nauka (u štampi).
- Rusciano, F. L. (2001): A World Beyond Civilizations: New Directions for Research on World Opinion. *International Journal of Public Opinion Research*, 13, 10-24.
- Rusciano, F. L. (2003): The Construction of National Identity – A 23 National Study. *Political Research Quarterly*, 56, 361-366.
- Rusciano, F. L. & R. Fiske-Rusciano (1990): Towards a Notion of 'World Opinion'. *International Journal of Public Opinion Research*, 2, 305-322.
- Rusciano, F. L., R. Fiske-Rusciano, B. Ebo, S. A. Hernandez and J. C. Pollock (1998): *World Opinion and the Emerging International Order*. London: Praeger.
- Schnaiberg, A. (1970): Measuring Modernism: Theoretical and Empirical Exploration. *The American Journal of Sociology*, 76, 399-425.
- Schwartz, S. H. (2007). A Theory of Cultural Value Orientations: Explication and Applications. U Y. Esmer & T. Pettersson (Eds.), *Measuring and Mapping Cultures: 25 Years of Comparative Value Surveys* (pp. 33-78). Leiden-Boston: Brill.
- Schwartz, S. H. & A. Bardi (2001): Value Hierarchies Across Cultures: Taking a Similarities Perspective. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 268-290.
- Schwartz, S. H. & G. Sagie (2000): Values Consensus and Importance: A Cross-National Study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31, 465-497.
- Shapiro, R. & B. Page (1988): Foreign policy and the Rational Public. *Journal of Conflict Resolution*, 32, 211-247
- Smith, T. W. (2004): Freedom to Conduct Public Opinion Polls around the World. *International Journal of Public Opinion Research*, 16, 215-223.
- Smith, D. H. & A. Inkeles (1966): The OM Scale: A Comparative Socio-Psychological Measure of Individual Modernity. *Sociometry*, 29, 353-377.
- Tajfel, H. (Ed.). (1978). *Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations*. London: Academic Press.
- Wight, M. (1978): *Systems of States*. Leicester: Leicester University Press.
- Wilcox, C., A. Tanaka & D. Allsop (1993): World opinion in the Gulf Crisis. *The Journal of Conflict Resolution*, 37, 69-93.
- Williams, B. (1947): Public Opinion in a World of Power. *The Public Opinion Quarterly*, 11, 361-366.

Wilson, E. (1957): World-Wide Development of Opinion Research. *The Public Opinion Quarterly*, 21, 174-178.

WORLD VALUES SURVEY 2005 OFFICIAL DATA FILE v.20081015, 2008. World Values Survey Association (www.worldvaluessurvey.org).

Ziegler, A. (1987): The structure of West Europe Attitudes towards Atlantic Cooperation: Implications for the Western Alliance. *British Journal of Political Science*, 17, 457-477.

BELEŠKA O AUTORU

Zoran Pavlović je istraživač-saradnik u Centru za politikološka istraživanja i javno mnjenje Instituta društvenih nauka u Beogradu. Diplomirao i magistrirao na katedri za socijalnu psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Oblasti istraživanja su mu vrednosti, politička socijalizacija, politička kultura, kros-kulturna istraživanja i metodologija sociopsiholoških istraživanja. Koautor tri i autor jedne monografije i većeg broja članaka u stručnim časopisima.

Suzana Ignjatović

PRIMENA JAVNOMNJENJSKIH ISTRAŽIVANJA U RASPRAVI O SOCIJALNOM KAPITALU*

Apstrakt. U radu razmatramo primenu podataka iz javnomnjenjskih istraživanja u raspravi o socijalnom kapitalu. Analizirana su sledeća pitanja: teorijski razlozi primene istraživanja javnog mnjenja (WVS, GSS) u teorijama socijalnog kapitala koje se baziraju na istraživanjima javnog mnjenja; indikatori socijalnog kapitala koji su napravljeni na osnovu istraživanja javnog mnjenja; epistemološke i praktične implikacije takvih rešenja u aktuelnoj raspravi o socijalnom kapitalu.

Ključne reči: socijalni kapital, istraživanja javnog mnjenja

Uvod

Tokom devedesetih godina započela je rasprava o socijalnom kapitalu. Pojam je brzo ušao u akademski i javni diskurs. Teorijski razvoj koncepta pratila je primena u javnopolitičkim studijama, analizama i programima. U ovom radu se analizira jedan aspekt rasprave o socijalnom kapitalu. Reč je o primeni istraživanja javnog mnjenja kao empirijske osnove za istraživanje socijalnog kapitala. Pošto predmet rasprave nije oblast

* Tekst je rezultat rada na projektu „Demokratski modeli unapređivanja društvene kohezije, tolerancije, ljudskih prava i privrednog razvitka u političkim i institucionalnim procesima evropskih integracija Srbije“ (149017) koji se realizuje uz materijalnu podršku Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj.